

A Zsidó Tanulmányok Világkongresszusa (Jeruzsálem, 1993. június 22. - június 29.)

Mint a kezdetektől, vagyis 1947-től fogva minden négy évben, úgy az idén is Jeruzsálemben került sor a zsidó tanulmányok immár XI. világkongresszusára. Az előadások színhelye a Scopus hegyen lévő gyönyörű, luxus kivitelezésű Héber Egyetem volt. Az egyetemi képzés, ha nem is a mai épületekben, itt már a húszas években megkezdődött. „Akkor még csak szimbolikus jelentősége volt a Palesztina földjén működő zsidó egyetemnek. Ma már Jeruzsálem a zsidó tanulmányok természetes fővárosa” - mondta megnyitójában a konferencia egyik díszvendége, az Amerikai Egyesült Államokból érkezett Jehuda Reinharz professzor.

Jeruzsálem nyugati fele modern európai világvárosra emlékeztet, míg a keleti részben egzotikus arab világgal találkozunk. Az óvárost körülvevő középkori fal Jaffa kapuja előtt forgalmas autótút mentén luxusházak épülnek, míg négyszáz méterrel keletebbre, a Sion kapunál beduin pásztorfiú kecskéket legeltet. A keleti és a nyugati rész határán fekszik a tradicionálisan vallásos zsidók negyede, a Mea Schareim. Az idelátogató idegen előtt egy mált századi galíciai gettó képe elevenedik meg. Külön színfoltot képviselnek a különböző keresztény (katolikus, ortodox, evangélikus, kopt, káldeus, örmény, mormon, jakobita) egyházak templomai, kolostorai, zarándokházai és emlékhelyei.

A jeruzsálemi sétáimon tapasztalt sokszínűség jellemezte a kongresszust is, melyre több mint harminc országból közel ezer előadó érkezett. A kongresszus idejére hatalmas erő összpontosult a Héber Egyetem falai között. „Bárcsak töredékét tudnám annak, amit önök tudnak!” - jegyezte meg megnyitóbeszédében Izrae elnöke, Ezer Weizmann. Az állami közreműködés ezzel lényegében be is fejeződött. A kongresszust az egyetem Társadalomtudományi Kara (Faculty of Humanities) szervezte. A kultúra és az állam kapcsolatában az előbbit illeti az elsőbbség - hangsúlyozta Ezra Fleischer professzor, a konferencia elnöke az ünnepélyes megnyitón. Az erdélyi származású tudóst a jelenkori izraeli történelem olyan nagy személyiségei előzték meg az elnöki székben, mint az alapító és később művelődési miniszter Ben Zion Dinur, illetve az ugyancsak világhírű Efraim Urbach professzor.

Ez a gigantikus méretű rendezvény négy, időben párhuzamosan futó főszekcióban zajlott. Az előadások a következő témák köré csoportosultak: 1) A Biblia világa; 2) A zsidóság története; 3) Zsidó szellemiség és irodalom; 4) Zsidó nyelv és művészet.

Bár mindegyik nagy szekcióban számos ígéretes előadás hangzott el, figyelmem elsősorban a történelmi-politikai témákra irányult. Az előadások szinte még így is végtelennek tűnő sorban követték egymást. Ám a bőség ellenére is - paradox módon - számos közismert kutató távolmaradt a rangos eseménytől. Csak az izraeli „hiányzókat” szemrevételezve: nem volt ott az előadók között a két méltán világhírű Holocaust-kutató, Wehuda Bauer és Israel Gutmann. Hiányoztak a magyar ügyek specialistái is, mint Rafi Vágó, Asher Cohen, Nathanien Katzburg, Zvi Erez vagy Gavriel Bar Shake. Ez a rendezvény elsősorban a fiatalok számára jelentett egyedülálló lehetőséget a bemutatkozásra.

Az előadások ezúttal valóban hét - héber, orosz, angol, spanyol, francia, német, jiddis - nyelven szóltak, mégpedig tolmácsolás nélkül. A legtöbb és legérdekesebbnek ígérkező előadás héber nyelven hangzott el, így ezek tartalmáról csak közvetett, részleges hírem van. A kongresszus nagy tanulsága, hogy ma már zsidó tanulmányokat a héber nyelv ismerte nélkül nem lehet végezni.

Számos izraeli kutató előadásának középpontjában a cionizmus és a tradicionális judaizmus viszonyának elemzése állt. Az előadókkal való beszélgetések során úgy tűnt, hogy Izraelben

alapvetően fontos történeti és morális kérdés a zsidóságot évszázadokon át megtartó tradíció és az államteremtő cionizmus eszmevilágának összehangolása. A dilemma kapcsán Ehud Luz professzor *A zsidó öntudat és a történelmi folytonosság* című előadásában a történészek felelősségét emelte ki, mondván, hogy a zsidó szellem múltbeli és jelenkori áramlatainak összegyűrésével a modern zsidó öntudat megteremtése az ő feladatuk.

A statisztikai blokkban az előadók elsősorban a diaszpórában élő zsidóság fennmaradásának lehetőségeit mérlegelték. Különösen sok előadás hangzott el a téma angolszász vonatkozásairól. Nem véletlenül, hisz a világ zsidóságának nagyobb része ma angol nyelvterületen (Amerikai Egyesült Államok) él.

John Ian Simon professzor a dél-afrikai zsidóság múlt századi, míg Morton Weinfeld a kanadai diaszpóra második világháború előtti történetét tekintette át. A két előadás végkövetkeztetése azonos volt. A dél-afrikai zsidók Nagy-Britanniát tekintették szellemi hazájuknak, viselkedésük, erkölcsiségük az angol gyarmati elit értékrendjéhez igazodott. Ugyanakkor az élet szinte minden területén hatalmas szakadék tátongott a századforduló után érkező szegény lengyel, orosz zsidók és a már letelepedett „befutott” angломán zsidóság között. Ez utóbbiak lenézték a gazdasági élet peremére szorult, részben csempészésből élő kelet-európai hittestvéreiket. Érzéketlenek voltak a feketék politikai követeléseivel szemben is, mivel a fehér uralom gazdasági előnyeiből ők is részesedtek. A társadalmi-gazdasági integráció a kanadai zsidóság esetében is könnyedén ment végbe. A beilleszkedés azonban - akárcsak máshol a világon - itt sem járt együtt a tömeges asszimilációval. A zsidóság ma is külön csoportot képez a társadalomban, így az antiszemita sztereotípiák is tovább élnek. Talán Kanada a világon az egyetlen ország, ahol a népszámlálásoknál a zsidóságot vallásként és etnikumként is figyelembe veszik.

Az amerikai Sidney Goldstein professzor a National Jewish Population Studies legújabb kutatásainak eredményeit ismertette az Egyesült Államokbeli zsidók belső vándormozgalmáról. A 2441 háztartásból és 6500 egyedülállóból álló reprezentatív minta elemzése kézenfekvő következtetések levonásához vezetett. A vallásos zsidók sokkal ritkábban költöznek el eredeti lakhelyükről, mint az ateisták. A vegyes házasságban élők földrajzi mobilitása a legnagyobb. Ők hagyják el először a zsidó szervezeteket, majd magát a vallást, a hagyományt, majd végül a zsidó öntudatot is. A közösség, illetve a zsinagóga megtartó szerepét tehát konkrét statisztikai adatok is bizonyítják.

Rendkívül érdekes volt Uziel Schmelz professzor előadása a zsidóság létszámának várható alakulásáról. A közölt, hangsúlyozottan nem hivatalos trendeknek különös súlyt adott az a tény, hogy Schmelz professzor az Izraeli Statisztikai Hivatal egyik alapítójaként ma az izraeli statisztikusok nagy tisztelettel övezett doyenjének számít. A tájékoztató adatok szerint a világon élő zsidóság 120 milliós, jelenlegi összlétszáma 2020-ra változatlan marad. Bár évente mintegy 2 ezrelékes természetes szaporulatot feltételezhetünk, a növekedést szinte teljesen ellensúlyozza az asszimiláció.

Jelentősen megváltozik viszont a zsidóság területi elhelyezkedése. Igaz, 2020-ban is az Egyesült Államokban élő közösség lesz a legnépesebb, de az Izraellel szembeni mai 10 százalékos létszámkülönbség egy százalékra zsugorodik. Az asszimiláció és a kivándorlás következtében drasztikusan, mintegy 60 százalékkal csökken az egykori nagy rezervoár, Kelet-Európa zsidóságának létszáma. Izrael tehát a legjobb úton halad alapvető célja felé, hogy a zsidóság egyedüli hazája legyen.

Persze az adatok körül sok a bizonytalanság. Különösen érvényes ez Kelet-Közép-Európára. Előadása után Schmelz professzor kérdésemre elmondta, hogy a magyar zsidóság számáról semmilyen megbízható adattal nem rendelkeznek.

A magyar zsidóság vészorszakaival és a túlélők migrációjával foglalkozó előadásomban magam is a statisztikák bizonytalanságát hangsúlyoztam. Az egymásnak gyakran ellentmondó adatok kuszaságából annyit mégis leszűrhetünk, hogy a deportálásokat és a munkaszolgálatot túlélő, mintegy 400 ezer zsidó 30 százaléka külföldön, elsősorban Izraelben kezdett új életet. A Magyarországon, Kárpátalján és Erdélyben készült statisztikák azt mutatják, hogy míg ez utóbbi két területen élők túlnyomó része kivándorolt, addig az anyaországiak zöme helyben maradt.

Sajnálatos, hogy magyar vonatkozású előadás alig szerepelt a konferencia műsorán. A szoroson vett történelmi blokkban csupán ketten jelentkeztek magyar anyaggal. Az itthon is jól ismert neves izraeli kutató, Michael Silber, a pesti reform zsidóság szociális összetételét vizsgálta az 1840-es és 50-es évekre vonatkozóan. Ugyancsak érdekes volt Adam Ferziger (Izrael) esettanulmánya Shlomo Zvi Schuckról, amely a múlt századi rabbi történetén mutatta be a magyar zsidóság és különösen az ortodox rabbikar cionizmussal szembeni tartózkodását.

Más szekciókban bár, de ugyancsak magyar témával foglalkozott a Romániát egymaga képviselő Gyémánt László, valamint az ukrán küldöttséggel érkező Edelman Adolf.

Az erdélyi előadó az 1990-ben a kolozsvári Babeş-Bólyai Egyetemen megalakult dr. Moshe Carmilly Institute for Hebrew and Jewish History kutatóközpontban folyó munkáról adott tájékoztatást. A számottevő külföldi segítséggel létrehozott, ma még csupán néhány kutatót foglalkoztató intézet jelenleg a II. József által elrendelt és 1787-ben végrehajtott erdélyi népszámlálás zsidó vonatkozású adatait dolgozza fel. Munkájukban a Kolozsvári Állami Levéltárra támaszkodnak, ahol az összeíráson kívül számos dokumentum található az akkor mintegy háromezer fős zsidóság szellemi, gazdasági életéről.

A magyar zsidóság másik központjából, Kárpátaljából jött Edelman professzor előadásában a két világháború közötti korszakra koncentrált. A Csehszlovákiához csatolt területen élő százezernyi zsidó túlnyomó része a húszas években megtartotta magyar öntudatát. A harmincas években némileg nőtt ugyan a magukat zsidó vallású szlováknak vallók száma, a magyar nyelv használata azonban általános maradt. Az ortodox rabbik és a kommunista propaganda hatására a cionizmus nem tudott gyökeret verni Kárpátalján. A virágzó politikai és szellemi életnek az 1938-as müncheni egyezmény; a zsidóság fizikai létének pedig az 1944-es deportálások vetettek véget.

Különösen tanulságosak voltak a lengyel blokkban elhangzó előadások. Helena Datmar-Spiervak és Alina Cala professzor asszonyok a lengyel antiszemitizmus második világháború utáni történetét tekintették át. Közismert tény, hogy közvetlenül a vészorszak után antiszemita hullám söpört végig Lengyelországon. A gyűlölet nem csak uszításban, hanem tettekben is kifejezésre jutott. A háború utáni pogromokban több mint ezren veszítették életüket. Az antiszemitizmus azóta is politikai fegyver Lengyelországban, s forgatta és forgatja is minden „népi” támogatásra „éhes” politikai erő. A kommunisták az ötvenes évek elején, majd 1968-ban, legutóbb pedig a Szolidaritás ellen vetették be ezt a „csodafegyvert” a nyolcvanas években - igaz fokozatosan csökkenő hatásokkal. Ezt bizonyítja a Varsói Egyetem Szociológia Tanszékének felmérése, melynek legfőbb adatait a következő táblázat tartalmazza:

	A zsidósággal rokonszenvezők száma százalékban	A zsidósággal <i>nem</i> rokonszenvezők száma százalékban	Nem nyilvánított véleményt, illetve semleges állásponton lévők száma százalékban
--	--	---	--

	kifejezve		
1975-ben	4	41	55
1989-ben	21	16	63

A szociológiai felmérések kimutatták, hogy változnak az előítéletek és a sztereotípiák is. Az istengyilkosság vádjá teljesen eltűnt a köztudatból, de a zsidó világalom mítosza a kevésbé iskolázott rétegekben még tartja magát. A lakosság antipátiája Lengyelországban most elsősorban a cigányok és a külföldiek ellen irányul.

A kedvező folyamatok ellenére az antiszemitizmus várhatóan a jövőben is jelen lesz a lengyel közgondolkodásban. Bár az iskolák és az egyház már régóta nem szítja az indulatokat, a családokban apáról fiúra száll az előítélet. A politikusok még mindig manipulálhatnak a „zsidókérdéssel”. A legutóbbi választásokon meg is pendítette a témát majd mindegyik párt. A „nemzeti” erők egyszerre riogattak a német gazdasági imperializmussal és a zsidó térhódítással. Ugyanakkor a lengyel választók józanságára utal, hogy egyetlen nyíltan antiszemita párt sem került a parlamentbe.

Talán túlzás nélkül állíthatom, hogy a konferencia középpontjában - legalábbis a történelmi főszekcióban - az ukrán és az orosz küldöttség, illetve az Oroszországgal kapcsolatos témák álltak.

A megnövekedett érdeklődésnek sok oka van. Orosz kutatók most vettek részt első ízben a Zsidó Világkongresszus munkájában. Másrészt az öt éve tartó intenzív kivándorlás ellenére a világ zsidóságának tekintélyes része - mintegy másfélmillió fő - ma is Ukrajnában, illetve Oroszországban él.

A szovjet rendszer összeomlásával hozzáférhetővé vált levéltárakból hatalmas mennyiségű dokumentum kerül folyamatosan elő. Beindultak a zsidó történelmi, judaisztikai kutatások és 1991-ben, a publicitást mellőzve, megnyitotta kapuit a Moszkvai Zsidó Egyetem. Anyagi és szellemi támogatást kérő kiadványukat a kongresszus minden résztvevője automatikusan megkapta.

Az orosz zsidóság sorsa Izraelben elsősorban belpolitikai kérdés is, mivel az utóbbi években érkezett félmillió bevándorlóval az ország egyre több körzete válik orosz-zsidó szigetté.

Az orosz kollégák előadásai már az új, szabad szellemet tükrözték, de az általános mentalitás még a régi időket idézte. Úgy tűnt, hogy az előadók közösen, egységesen készültek fel, és Jeruzsálemben is csoportosan mozogtak. Kár, hogy előadásaik nagy része csak oroszul hangzott el.

Az orosz szekcióban számos regionális levéltár zsidó vonatkozású anyagáról kaptunk áttekintést. Tatyjana Hensztova előadásában a dnyepropetrovszki zsidóság múlt század végi virágzó politikai életét mutatta be. Ki gondolta volna, hogy csak ebben a körzetben még a húszas években is zsidó szervezetek és pártok tucatjai működtek, s hogy az egykor nagy lendülettel zajló élet írásos lenyomatai ma is hiánytalanul megvannak és hozzáférhetők.

Az Ukrán Központi Állami Levéltárban a zsidóság története 1902 és 1931 között követhető nyomon. Pirog professzor a dokumentumcsoportok ismertetése kapcsán az ukrán zsidó munkásszervezetek tragikus történetét vázolta fel. A zsidóság épp úgy szenvedett a sztálini tisztogatásoktól, mint a lakosság többi rétege.

Az anticionizmus leple alatt folyó zsidóellenes kampány a vészkorszak után is folytatódott. Erről szólt Jaacov Roi professzor kitűnően dokumentált referátuma. A már Izraelben élő kutató a Szovjetunióban regisztrált zsinagógák és a rabbikar tagjainak a számát tekintette át az 1944-ben alakult Vallásügyi Tanácsnak (Council for the Affairs of Religious Cults) a Központi Állami Levéltárban őrzött, ma már hozzáférhető statisztikai alapján. Az adatok jól tükrözik a

szovjetunióbeli vallásüldözés gyakorlati következményeit. A görög katolikus egyházat teljesen felszámolták, a nyugati gyökerű római katolikus és az evangélikus egyházat, valamint a zsidó vallási életet pedig fokozatos elhalásra ítélték. A Szovjetunióban élő zsidóság létszáma a háború után meghaladta a 2 milliót. Ennek ellenére 1947-ben 217 zsinagóga működött, 1948-ban 207, 1959-ben 181 volt a bejegyzett imaházak száma. Pedig ekkor a Szovjetunió még a vallási türelem bajnokának képében kívánt feltűnni a külföld előtt. 1950-ben az ENSZ-nek 450 működő zsinagógát jelentettek, a valódi szám azonban csak 142 volt, de a következő években ez a szám is tovább csökkent. Nagy hiány volt a rabbikban is. A 142 bejegyzett zsinagógából 76-ban hiányzott valamilyen tisztségviselő.

Ekkor vette kezdetét Hruscsov nagy „felvilágosítási” kampánya, melynek következtében 1964-re már csak 94 zsinagóga maradt. Roi professzor befejezésül megemlítette, hogy ez a szám nem változott lényegesen az elmúlt évtizedekben sem.

Nem kell behatóan ismernünk a szovjet zsidóság történetét ahhoz, hogy megértsük a távozás és a maradás közti mai dilemmájukat. Tiszteletet érdemel mindkét döntés, hiszen mind a maradók, mind az Izraelbe települők helyzete igen nehéz.

Albert Goldberg és Ludmilla Oigenblick ez utóbbiak beilleszkedési problémáiról beszélt. Úgy tűnik, hogy az izraeli tömegek kezdeti lelkesedését a szkepticizmus váltotta fel. Bár a lakosok 60 százaléka helyesnek tartja az orosz *aliját*, a megkérdezetteknek csupán 40 százaléka vállalna anyagi többletterhet az új jövevények integrálása érdekében. Az izraeliek 60 százaléka munkahelyi kilátásait félti az új bevándorlóktól. Lehet, hogy az államalapító nemzedék lelkes cionizmusát anyagiasabb szemlélet váltja fel?

Talán erre és a sok más egyéb felvetett kérdésre is választ kapunk négy év múlva, a zsidó tanulmányok XII. világkongresszusán.

	Beclsékek (millió fő)		
	1975	1990	1993
Diaszpóra	10.0	9.1	8.7
Izrael	3.0	3.7	4.3
Összesen	13.3	12.8	12.9

Forrás: U. O. Schmelz, World Jewish Population - Regional Estimates and Projections, 1981.

Stark Tamás